

‘ਰਤ੍ਤੂ ਦਾ ਚਾਨਨ’ ਗਜ਼ਲ ਸਾਂਗੈਹ ਚ ‘ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦ’

ਰਿਮਜ਼ਿਮ ਗੁਪਤਾ

ਸਾਹਿਤ्य ਅਕਾਦਮੀ ਥਮਾਂ ਪੁਰਸ਼ਕ੃ਤ ‘ਰਤ੍ਤੂ ਦਾ ਚਾਨਨ’ ਗਜ਼ਲ ਸਾਂਗੈਹ ਦਾ ਡੋਗਰੀ ਸਾਹਿਤ्य ਚ ਚੇਚਾ ਥਾਹਰ ਏ। ਇਸ ਗਜ਼ਲ ਸਾਂਗੈਹ ਦੇ ਲਖਾਰੀ ਡੋਗਰੀ ਦੇ ਮਨੇ—ਪਰਮਨੇ ਦੇ ਗਜ਼ਲਗੇ ਸ਼ਾਯਰ ‘ਰਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰ्मਾ’ ਹੋਰ ਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੀ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਧਾਡੇ ਦੀ ਫਲਦੀ ਸਾਂਝਾ ਲਿਖਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਹੋਈ ਤੇ ਖੀਰ ਸਾਂਝ ਘਰੋਨੇ ਤਗਰ ਓਹ ਅਪਨੀ ਮਾਤ੍ਰ ਭੂਮਿ ਤੇ ਮਾਤ੍ਰ ਭਾ਷ਾ ਦਾ ਰਿਣ ਤੁਆਰਦੇ ਰੇਹ।

ISSN 2454-308X

‘ਰਤ੍ਤੂ ਦਾ ਚਾਨਨ’ ਗਜ਼ਲ ਸਾਂਗੈਹ ਪਢਨੇ ਪਰੈਨਤ ਏਹ ਸਪਣਾ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਰਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੋਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਖਾਰਿਯਾਂ ਚ ਇਕ ਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਜ਼ਲ ਦੇ ਛੰਦੇ, ਬੈਹਰੇਂ ਕਨ੍ਹੀ ਚੰਗੀ ਚਾਲੀ 9 770024 543081 ਮੈਹਰਮ ਹੋਏ ਬਾਗੈਰ, ਅਪਨੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਲਿਆਂ ਤਾਲ ਦੇ ਸ਼ਹਾਬੋਂ ਗੈ ਬੇਹਤਰੀਨ ਗਜ਼ਲਾ ਲਿਖੀ ਦਿਯਾਂ ਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਜ਼ਲ ਦੇ ਕਲਾ ਪਕਖ ਦੇ ਮਕਾਬਲੇ ਭਾਵ—ਪਕਖ ਪਰ ਮਤਾ ਜੋਕ ਪਾਏ ਦਾ ਏ। ਇਸ ਕਾਰੀ ਭਾਵ ਅਨੁਭੂਤਿ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨ੍ਹੀ ਰਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੁਂਦੀ ਗਜ਼ਲਿਆਂ ਦਾ ਦਾਮਨ ਖਾਸਾ ਮੋਕਲਾ ਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਧਾਰਣ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਨੁਭੂਤਿਯਾਂ ਸ਼ਾ ਲੇਝੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਨੁਭੂਤਿਯਾਂ ਗੀ ਅਭਿਵਕਿਤ ਦਿੱਤੀ ਦੀ ਏ। ਸਾਂਸਾਰੀ ਹਿਰਖ—ਪਾਰ ਦੀ ਸਚਵਾਈ ਗੀ ਬੀ ਗੁਹਾਡੇ ਦਾ ਏ ਤੇ ਰਾ਷ਟ੍ਰ ਹਿਤੋਂ ਦਾ ਬੀ ਸੁਖਰਤ ਸੁਰੈ ਚ ਬਖਾਨ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ। ਕੇਈ ਗਜ਼ਲਿਆਂ ਚ ਬਦਲਾਂਦੇ ਸਮਾਜੀ ਮੁਲਿਆਂ ਤੇ ਡਿਗਦਿਧਿਆਂ ਵਿਖਲਾਕੀ ਕਦਰੋਂ ਪਰ ਖਿਜ, ਦੁਕਖ, ਬਸੋਸ ਕਵਿ ਗੀ ਨਰਾਥਾ ਦੇ ਕਾਲੇ ਧੇਰੇ ਚ ਖਡੇਰੀ ਦਿੰਦੇ ਨ। ਪਰ ਮੂਲ ਰੂਪੈ ਚ ਕਵਿ ਦਾ ਨਜ਼ਰਿਆ ਤਰਕੀ ਪਸੰਦਾਨਾ ਏ। ਉਸਗੀ ਮਾਹਨੂੰ ਦੀ ਮੇਹਨਤ ਤੇ ਉਸਦੀ ਕਰਨੀ ਪਰ ਵਿ਷ਾਸ ਏ। ਇਸ ਕਾਰੀ ਰਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੋਏਂ ਗੀ ਇਕ ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦੀ ਸ਼ਾਯਰ ਦੇ ਰੂਪੈ ਚ ਬੀ ਪਛਾਨੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਨ੍ਹੀ ਰਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰ्मਾ ਹੁਂਦੀ ਗਜ਼ਲਿਆਂ ਚ ਜੇਹਾਡੇ ਦੋ ਪਕਖ ਸੁਖ ਤੌਰ ਪਰ ਨਜ਼ਰੀ ਆਂਦੇ ਨ। ਓਹ ਨ : ਸ਼ੋ਷ਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਸਕਰਾਤਮਕ ਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੋਚ।

ਸ਼ੋ਷ਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ

ਮੇਹਨਤਕ਷ ਲੋਕ ਦਿਨ—ਰਾਤ ਇਕ ਕਾਰੀ ਕਮਮ ਕਰਦੇ ਤੇ ਸਮਾਜ ਆਸਤੈ ਸੁਖ—ਰਮਾਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਕਰਸਾਨ ਦਿਨੈ—ਰਾਤੀ ਕਮਮ ਕਾਰੀ ਅਨਾਜੈ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਭਰਦਾ ਏ। ਗਰੀਬ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅਪਨੇ ਲਹੂ—ਪਰਸੇ ਦਾ ਬਤਰ ਦੇਇਧੈ ਕਾਰਖਾਨੇ ਤੇ ਮੈਹਲਿਆਂ ਗੀ ਖਡੇਰਦਾ ਏ। ਪਰ ਇੱਨ੍ਹੀ ਮੇਹਨਤ ਕਰਨੇ ਪਰ ਬੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੇਹਨਤਕ਷ਾਂ ਗੀ ਕਿਥ ਨੇਈ ਮਿਲਦਾ। ਮੇਹਨਤਕ਷ਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋ਷ਨ ਇਸ ਤਰਕੀ—ਪਸੰਦੀ ਅਗੋਂ ਬੇਨੁਮਾ ਦਾਗ ਏ ਜਿਸਗੀ ਸ਼ਾਯਰ ਨੇ ਅਪਨੇ ਕਿਥ ਸ਼ੋਝੋਂ ਰਾਹੋਂ ਇਸ ਚਾਲੀ ਅਭਿਵਕਤ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ —

ਏ ਸਜ—ਧਜ ਹਟਟ ਬਜਾਰੋਂ ਦੀ, ਏ ਸ਼ੋਰ—ਧਰਾਬਾ ਮਿਲਿਆਂ ਦਾ,
 ਕੁਲ ਲੋਕ ਗਲਾਂਦੇ ਤੰਦੇ ਨੇਈ, ਨ ਜਿੰਦੇ ਪਰਸੇ ਢੁਲਲੇ ਨ।¹

X X X X
 ਕੋਹਲ ਭਰਾਂਦੇ ਹੋਰ ਕੁਸੈ ਦੇ,
 ਕਰਸਾਨ ਛਡਾ ਏ ਰਾਂਹਦਾ—ਬਾਂਹਦਾ।²

X X X
 ਇਕ ਤਨੈ ਪਰ ਲੀਰਾਂ—ਲੀਰਾਂ,
 ਇਕ ਤੁਪੈ ਦਾ ਮਲਮਲ, ਖਾਸਾ।³

ਮਜੂਦਾ ਦੌਰ ਚ ਮਨੁਕਖੈ ਦੀ ਕਾਬਲਿਤ ਥਮਾਂ ਪੈਸੇ ਜਾਂ ਰੁਤਬੇ ਗੀ ਮਤੀ ਮਹਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਮਾਹਨੂੰ ਗੀ ਅਪਨੀ ਮੇਹਨਤ ਜਾਂ ਕਾਬਲਿਤ ਪਰ ਨੇਈ ਬਲਕੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦਮੈ ਪਰ ਰੁਜਗਾਰ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਸ਼ਾਯਰ ‘ਯੋਰਾ ਆਹਲੇ ਦਾ ਸਤ੍ਤੇ ਬੀਹੋਂ ਸੋ’ ਜਨੇਹ ਰੁਦਿਵਾਦੀ ਸਿਦ਼ਾਂਤ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਈ ਗਲਾਂਦਾ ਏ —

ਛਿਕਕੈ ਧਰੇਆ, ਸਬ ਕਿਥ ਤੰਦਾ
 ਜਿੰਦਿਧਿਆਂ ਇਤਥੋਂ ਲਮਿਆਂ ਬਾਹਮਾਂ।⁴

X X X

ਇਤਥੋਂ ਜਿਸਦਾ ਭਾਰਾ ਬੋਝਾ,
ਟੋਰ ਗੈ ਦਸਦੀ ਜਿਸਲੈ ਚਲਦਾ⁵

ਸਮਾਜੈ ਚ ਗਰੀਬੋਂ ਤੇ ਮੇਹਨਤਕਥੋਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸਰਮਾਧਾਦਾਰੋਂ ਦੇ ਜੁਲਮੋਂ ਤੇ ਖੁਦਗਜ਼ੀ ਗੀ ਦਿਕਖਦੇ ਹੋਈ ਸ਼ਾਯਰ ਨੇ ਬੱਡੇ
ਗੈ ਮਨਛੂਂਹਦੇ ਤਕ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਨ –

ਉਨੀ ਲੋ ਕੁਲਲੋਂ ਦੀ ਖੂਸਨ
ਜਿਨ੍ਹੇ ਉਚ੍ਚੇ ਹੋਨ ਚਕਾਰੇ⁶

X X X
ਤਾਂ ਇਕ ਮੈਹਲ ਖੜੋਂਦਾ ਇਤਥੋਂ,
ਸੌ ਕੁਲਲਾ ਕੋਈ ਜਿਲਲੈ ਢਾਂਦਾ⁷

X X X
ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤਜੋਰੀ ਚ ਹੈ ਮਾਲ ਕਿਨਾ
ਚਕਖੇ ਦੇ ਕਰਲਦ ਭੁਕਖੋਂ ਦੇ ਦਸਦੇ⁸

ਮੇਹਨਤਕਥੋਂ ਗੀ ਮਹੇਸਾ ਇਧੈ ਹਿੱਖੀ ਰੌਂਹਦੀ ਏ ਜੇ ਸਰਮਾਧਾਦਾਰ ਉਨ੍ਹੋਂ ਗੀ ਕਿਥ ਦੇਡਨ ਜਦਕੇ ਅਸਲ ਚ
ਸਰਮਾਧਾਦਾਰ ਦੇ ਏਹ ਸਾਰੇ ਠਾਠ–ਬਾਠ ਮੇਹਨਤਕਥੋਂ ਥਮਾਂ ਖੂਸੇ ਦੇ ਨ। ਸਰਮਾਧਾਦਾਰੋਂ ਦੀ ਅਸਲਿਧਤ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾ਷ ਕਰਦੇ
ਹੋਈ ਸ਼ਾਯਰ ਦੇ ਕਿਥ ਸ਼ੋਝ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਨ –

ਓਹ ਤੇਰੀ ਗਣ੍ਠੀ ਦੀ ਤਕਕਾ
ਤੂੰ ਹਿੱਖੀ, ਕਿਥ ਦੇਡਨ ਹਤਥਾ⁹

X X X
ਉਸਗੀ ਸ਼ਾਹ ਗਲਾਂਦੇ ਸਾਰੇ,
ਹਤਥ ਫਢੇ ਦਾ ਜਿਸਨੇ ਕਾਸਾ¹⁰

ਸਰਮਾਧਾਦਾਰ ਜੇਹਡੇ ਅਪਨੇ ਆਪੈ ਗੀ ਬਡਾ ਦੀਨਦਾਰ ਮਨਦੈ ਨ ਪਰ ਅਸਲ ਚ ਮੇਨਤਕਥੋਂ ਪਰ ਕੋਈ ਚਾਲਲੀ ਦੇ
ਜੁਲਮ ਢਾਂਦੇ ਨ। ਸਰਮਾਧਾਦਾਰੋਂ ਦੀ ਇਸ ਬੰਬਤਾ ਥਮਾਂ ਤਾਂਗ ਆਏ ਦਾ ਸ਼ਾਯਰ ਉਂਦੇ ਸ਼ਾ ਜਵਾਬ ਸੰਗਦੇ ਹੋਈ ਗਲਾਂਦਾ ਏ –

ਆਏ ਨ ਖੇਡਦੇ ਏ, ਰਤ੍ਨ ਨੇ ਮਹੇਸਾ ਹੋਲੀ,
ਪੁਛ੍ਛੋ ਤਾਂ ਦੀਨਦਾਰੇ, ਇੜਾ ਗੈ ਦੀਨ ਭਾਖਾ।¹¹

ਅਜਾਦੀ ਸ਼ਾ ਪੈਹਲੇ ਭੁਕਖਮਰੀ ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਜਿਸ਼ੇਵਾਰ ਵਿਦੇਹੀ ਤਾਕਤੋਂ ਗੀ ਮਨੋਆ ਜਾਂਦਾ ਹਾ ਪਰ ਹੂਨ ਮਜੂਦਾ
ਦੌਰ ਚ ਇਨ੍ਹੋਂ ਹਾਲਾਤੋਂ ਦਾ ਜਿਸ਼ੇਵਾਰ ਕੁਨ ਏ? ਸ਼ਾਯਰ ਦੇਸੈ ਦੇ ਸਰਮਾਧਾਦਾਰੋਂ ਥਮਾਂ ਇਨ੍ਹੋਂ ਹਲਾਤੋਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੰਗਦੇ ਹੋਈ
ਗਲਾਂਦਾ ਏ –

ਲੇਈ ਜਾਂਦੇ ਢੋਈ ਦਾਨੇ, ਬਦੇਸੀ ਤੁਸ ਗਲਾਂਦੇ ਹੈ
ਪ ਮੇਲਲਾ ਅਜ਼ ਭੁਕਖੋਂ ਦਾ ਕੀ ਗੈਹਲੋ—ਗੈਹਲੀ ਲਭਦਾ ਏ।¹²

ਮਜੂਦਾ ਦੌਰ ਦੀ ਮਹਾਂਗਈ ਤੇ ਭੁਕਖ—ਬਮਾਰੀ ਕਰੀ ਗਰੀਬੋਂ ਦੀ ਲਚਾਰੀ ਤੇ ਬੇਬਸੀ ਗੀ ਸ਼ਾਯਰ ਨੇ ਅਪਨੇ ਇਕ
ਸ਼ੋਝ ਚ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ –

ਲਹੂ ਰੰਗੋਂ ਚਾ ਚਟਟੀ ਬੈਠੀ,
ਚਢ੍ਹਦੇ ਭਾਠ ਤੇ ਭੁਕਖ—ਬਮਾਰੀ।¹³

ਸਰਮਾਧਾਦਾਰੋਂ ਦੇ ਜੁਲਮੋਂ ਥਮਾਂ ਤਾਂਗ ਆਏ ਦਾ ਸ਼ਾਯਰ ਖੀਰ ਉਂਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੁਲਮੋਂ ਖਲਾਫ ਅਵਾਜ ਚੁਕਦੇ ਹੋਈ
ਗਲਾਂਦਾ ਏ –

ਕਦੂੰ ਤਕ ਨ ਜਿਤਤੀ ਨੇ ਖਾਨੇ ਕਟਾਰੇ
ਤੇ ਮੈਹਤੋਂ ਦੇ ਹਤਥੋਂ ਖਲਾਡੇ ਲਟੋਨਾ।¹⁴

X X X
ਸੁਕ੍ਰਾਤ ਨੇਈ ਜੈਹਰੋਂ ਨੇ ਮਰਦੇ,
ਬੰਦ ਕਰੋ ਹੂਨ ਜੈਹਰ ਪਲਾਨੇ।¹⁵

ਸਕਰਾਤਮਕ ਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੋਚ

ਜੀਵਨ ਈਖਰ ਦੀ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਦੇਨ ਏ ਜਿਸ ਚ ਮਾਹਨੂ ਗੀ ਖਾਰੇ—ਮਿਟਡੇ ਅਨੁਭਵੋਂ ਦੇ ਕਨ੍ਹੈ ਸਤੇ ਬਾਰੀ ਕੇਈ ਮੁਸੀਬਤੋਂ ਦਾ ਬੀ ਸਾਮਨੈ ਕਰਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਧੇ ਮੁਸੀਬਤੋਂ ਥਮਾਂ ਲੜਨੇ ਦਾ ਸਭਨੇ ਥਮਾਂ ਬਡ੍ਡਾ ਹਥਧਾਰ ਏ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿ਷ਵੇ ਤੇ ਹੌਸਲਾ। ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿ਷ਵੇ ਦਾ ਪਾਠ ਪਢਾਂਦੇ ਹੋਈ ਸ਼ਾਯਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ੇਡਰ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਏ –

ਓ ਦੀਧਾ ਗੈ ਨਵੇਂ ਢਾਂਦਾ

ਜੇਹਡਾ ਬਿਚਚ ਟੂਫਾਨੇ ਬਲਦਾ।¹⁶

ਨਿਕਕੀ—ਨਿਕਕੀ ਗਲਿੰਦੇ ਦੇ ਬਡਡੇ—ਬਡਡੇ ਬਨਾਈ ਲੈਨਾ ਮਾਹਨੂ ਦਾ ਸਭਾਡ ਬਨਦਾ ਜਾ ਦਾ ਏ। ਜਦਕੇ ਜਿੰਦਗੀ ਚ ਜੀਨੇ ਲੇਈ ਮਾਹਨੂ ਗੀ ਨਿਕਕੀ ਸੁਟਟੀ ਗਲਿੰਦੇ ਗੀ ਬਸਾਰਿਧੇ ਨਮੀ ਸੋਚ ਤੇ ਨਮੋਂ ਤਜਰਬੇ ਬਕਖੀ ਰੁਖ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਦਾ ਏ। ਇਧੈ ਜਨੇਹੀ ਭਾਵਨਾ ਬਕਖੀ ਸਾਰਤ ਕਰਾਂਦੇ ਹੋਈ ਸ਼ਾਯਰ ਦੇ ਕਿਥ ਸ਼ੇਡਰ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਨ –

ਫਟਟੇ ਦਾ ਕੋਲ ਦਿਕਖੀ, ਜਿਨ੍ਹੇ ਏ ਸੀਨ ਭਾਖਾ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੈ ਸਾਰ ਬੁਜ਼ੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੈ ਜੀਨ ਭਾਖਾ।¹⁷

X X X X
ਪਿਛਲੀ ਭੁਲਲੋ, ਨਮੀਂ ਸੁਨਾਓ
ਆਖੈ ਨਮਾਂ ਧਿਆਡਾ ਚਢਦਾ।¹⁸

ਇਸ ਦੁਨਿਆ ਚ ਮੇਹਨਤ ਦਾ ਲੱਡ ਫਡਿੱਧੈ ਮਾਹਨੂ ਕਿਥ ਬੀ ਹਾਸਲ ਕਰੀ ਸਕਦਾ ਏ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਓਹ ਬਿਜਨ ਮੇਹਨਤ ਦੇ ਕੁਸੇ ਦੇ ਲਾਰੇ ਪਰ ਹਿਖੀ ਰਖਗ ਤਾਂ ਸਭਨੇ ਥਮਾਂ ਬਡ੍ਡਾ ਸੂਰਖ ਸਾਬਤ ਹੋਗ। ਸ਼ਾਯਰ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਝੂਠੇ ਲਾਰੇਂ ਥਮਾਂ ਬਚਿਧੈ ਰੈਹਨੇ ਤੇ ਮੇਹਨਤ ਕਰਨੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਦੇ ਹੋਈ ਗਲਾਂਦਾ ਏ –

ਫੋਕੇ ਲਾਰੇਂ, ਭੁਕਖਾ ਮਰਗਾ,

ਕਟਟ ਧਿਆਡਾ, ਚਕਕੀ ਪੀਹਿੱਧੈ।¹⁹

ਝੂਠੇਲਾਰੇਂ ਚ ਫਸਿਧੈ ਕੁਸੇ ਪਰ ਹਿਖੀ ਰਖਨੇ ਆਹਲੇ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਸ਼ਾਯਰ ਨੇ ਬਤਥੇਹਰਾ ਬਝਾਲਨੇ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੀ ਕਿਥ ਫਕਕ ਨੇਈ ਪੇਆ। ਖੀਰ ਤੰਦਾ ਏਹ ਰਵੇਇਆ ਸ਼ਾਯਰ ਗੀ ਆਖਰਦਾ ਏ ਤਾਂ ਓਹ ਰੋਹੈ ਚ ਗਲਾਂਦਾ ਏ –

ਏਹਕੇ ਕੁੰਭਕਰਣ ਨਿੰ ਜਾਗੇ,
ਤੁਮਰ ਹੋਈ ਮੇ ਸੈਕਖ ਬਜਾਦੇ।²⁰

ਭਾਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁੰਭਕਰਣੋਂ ਗੀ ਕਿਥ ਫਕਕ ਨੇਈ ਪੇਆ ਪਰ ਫਹੀ ਬੀ ਸ਼ਾਯਰ ਨੇ ਹਾਰ ਨੇਈ ਮਨੀ ਤੇ ਸੁਡਿੱਧੈ ਉਨੇਂਗੀ ਭਾਗ ਜਗਾਨੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਦੇ ਹੋਈ ਕਮਮ ਕਰਨੇ ਲੇਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਏ –

ਜਾਗ ਦਨਾ ਜੇ ਭਾਗ ਜਗਾਨੇ।

ਜਾਂ ਪੁਚ਼ੀ ਲੈ, ਚਾਰ ਸ਼ਾਨੇ।²¹

ਮਾਹਨੂ ਦੀ ਏਹ ਮ੍ਹੇ਷ਾ ਤਾਂਹਾਂਗ ਰੇਹੀ ਏ ਜੇ ਓਹ ਜੇ ਕਿਥ ਬੀ ਕਰੈ ਅਪਨੇ ਮਨੈ ਮਤਾਬਕ ਕਰੈ ਤੇ ਓਹਦੀ ਏਹ ਤਾਂਹਾਂਗ ਤਾਂ ਗੈ ਤੋਡ੍ਹ ਚਢੀ ਸਕਦੀ ਏ ਜੇਕਰ ਓਹਦੇ ਮਨੈ ਚ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿ਷ਵੇ ਤੇ ਮੇਹਨਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੋਏ। ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਗੀ ਦਰਿਆਦੇ ਹੋਈ ਸ਼ਾਯਰ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ੇਡਰ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਏ –

ਪੈਹਲੇ ਆਡੀ—ਬਨੇ ਢਾਓ,

ਜੇਕਰ ਖੁਲ੍ਹੇ, ਖੇਤਰ ਬਾਹਨੇ।²²

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਂਧੀ—ਯਕਕਡੁ ਚ ਮਾਹਨੂ ਗੀ ਕੇਈ ਦੁਖੋਂ—ਕਸਾਲੇਂ ਦਾ ਸਾਮਨਾ ਕਰਨਾ ਪੇਆ ਏ ਪਰ ਹੂਨ ਬੇਲਲਾ ਆਈ ਗੇਆ ਜੇ ਮਨੁਕਖ ਅਪਨੇ ਹਕਕ—ਹਕੂਕੋਂ ਲੇਈ ਅਪਨਾ ਜਾਤ ਖੋਲ੍ਹੇ ਤੇ ਇਕ ਨਮੋਂ ਧਿਆਡ ਦੇ ਰਚਿਧਤਾ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਸਾਮਨੇ ਆ ਜਿਤਥੈ ਨਾਂ ਗੈ ਕੋਈ ਸ਼ਾਹ ਹੋਆ, ਨਾਂ ਗੈ ਬੇਗਮ ਤੇ ਗੁਲਲਾ। ਕਵਿ ਲੋਕਾਂ ਗੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਗਲਾਂਦਾ ਏ –

ਸਮੇਂ ਨੇ ਜਹਾਰ ਖਟਟੀ, ਦਿਕਖੇ ਜਵਾਲਾ ਸੁਖਿਧੇ,
ਨਮਾਂ ਧਿਆਡ ਲਖੋਆ, ਜਿਲ੍ਹੈ ਬੀ ਜਾਤ ਖੋਲ੍ਹੇ।²³

X X X

ਨਮੋਂ ਖਢਾਰੂਏਂ ਤੇ ਨਮੀਂ ਗੈ ਤਾ਷ ਤੁਘੋ,

ਨੇਈ ਹੋਨੇ ਜੇਦੇ ਅੰਦਰ, ਸ਼ਾਹ ਬੇਗਮਾਂ ਤੇ ਗੋਲ੍ਹੇ।²⁴

ਨਿ਷ਕਰ්਷ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਏਹ ਆਕਖਨਾ ਬਧੀਕ ਨੇਈ ਹੋਗ ਜੋ ਰਾਮਲਾਲ ਸ਼ਰਮਾ ਹੋਰ ਮੁਕਖ ਰੂਪੈ ਚ ਪ੍ਰਗਤਿਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਖਾਰਾ ਦੇ ਸ਼ਾਯਰ ਨ। ਤੁਂਦੇ ਗਜ਼ਲ ਸ਼ੱਗ੍ਰੈਹ 'ਰਤ੍ਤੂ ਦਾ ਚਾਨਨ' ਦਿਧੋਂ ਔਸ਼ਤਨ ਗਜ਼ਲਾਂ ਚ ਇਕਮੇਈ ਤੇ ਸਮਾਜੀ ਉਨ੍ਨਤਿ ਦਾ ਸੁਰ ਮਤਾ ਸੁਖਰਤ ਏ। ਤੇ ਕਵਿ ਦਾ ਮਨਨਾ ਏ ਜੋ ਸਮਾਜ ਚ ਜਿਨ੍ਹੇ ਤਗਰ ਧੋਖਾ—ਧੜੀ, ਭ੍ਰ਷ਟਾਚਾਰ, ਸਮਾਜੀ ਤੇ ਅਖ਼ਲਾਕੀ ਅਸ਼ੰਗਤਿਆਂ ਜਾਂ ਫ਼ਹੀ ਅੜਾਨਤਾ ਦਾ ਨਹੋਰਾ ਛਾਏ ਦਾ ਰੈਹਗ ਤਾਂਨੈ ਤਗਰ ਤਰਕੀ ਪਸ਼ਦੀ ਬਤਾ ਪਰ ਚੁਕਕੀ ਦੀ ਕੋਈ ਬੀ ਗੈਂ ਕਾਮਯਾਬ ਨੇਈ ਹੋਈ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਬਤਾ ਪਰ ਚਲਨੇ ਆਸਤੈ ਪੈਹਲੇ ਸਮਾਜ ਗੀ, ਉਸਦੀ ਜਨਤਾ ਗੀ ਅੜਾਨਤਾ ਦੇ ਨਹੋਰੇ ਥਮਾਂ ਕਡ਼ਦਿਧੈ ਜ਼ਾਨ ਦੀ ਲੋਈ ਕਨੈ ਵਾਕਫੀ ਕਰਾਨੀ ਪੌਂਦੀ ਏ। ਅਪਨੇ ਕਰਤਬਿੰ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰੋਂ ਕਨੈ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਾਨਾ ਪੌਂਦਾ ਏ। ਤੁਂਦੇ ਚ ਜੁਲਮੋ—ਜਬਰ ਤੇ ਧੋਖਾ—ਧੜੀ ਦਾ ਬਰੋਧ ਕਰਨੇ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਪੌਂਦੀ ਏ।

ਸ਼ੰਦਰਭ

ਰਤ੍ਤੂ ਦਾ ਚਾਨਨ

1. ਸਫਾ — 8
2. ਸਫਾ — 23
3. ਸਫਾ — 24
4. ਸਫਾ — 2
5. ਸਫਾ — 15
6. ਸਫਾ — 7
7. ਸਫਾ — 23
8. ਸਫਾ — 26
9. ਸਫਾ — 76
10. ਸਫਾ — 24
11. ਸਫਾ — 17
12. ਸਫਾ — 57
13. ਸਫਾ — 59
14. ਸਫਾ — 29
15. ਸਫਾ — 18
16. ਸਫਾ — 15
17. ਸਫਾ — 17
18. ਸਫਾ — 31
19. ਸਫਾ — 34
20. ਸਫਾ — 66
21. ਸਫਾ — 18
22. ਸਫਾ — 18
23. ਸਫਾ — 47
24. ਸਫਾ — 47